

HUDUD IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA DIVERSIFIKATSIYA JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Jurayeva Safargul

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Iqtisodiyot yo'nalishi magistranti

Ilmiy rahbar: DsC i.f.f.d., Otamurodov Shavkat Nusratullayevich

Kirish

XXI asrda global iqtisodiyotni shakllantirishda hududlar alohida rol o'ynay boshladi. Milliy iqtisodiyotlar o'sishini ta'minlashda faqat yirik sanoat markazlari emas, balki har bir hududning o'ziga xos salohiyati, tabiiy resurslari, demografik tarkibi va infratuzilmasi asosida rivojlantirilgan mahalliy iqtisodiy tizimlar hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lmoqda. O'zbekiston Respublikasining hozirgi iqtisodiy siyosatida ham hududiy iqtisodiyotning o'rni tubdan qayta ko'rib chiqilmoqda.

Lekin aksar viloyatlar iqtisodiyoti hanuzgacha faqat qishloq xo'jaligi yoki savdoga tayanmoqda, bu esa barqaror o'sishning cheklanganligini, aholi bandligining mavsumiyligini va eksport salohiyatining past darajada qolayotganini ko'rsatadi. Diversifikatsiya – ya'ni iqtisodiy faoliyatni ko'p tarmoqli qilish, aynan shu muammolar yechimidir.

Dolzarblik

Ayni paytda O'zbekiston Respublikasining “Yangi O'zbekiston – 2022–2026” rivojlanish strategiyasida hududiy iqtisodiyotlarni diversifikatsiyalash asosiy ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Bu nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlarni barqarorlashtirish, balki iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash, ijtimoiy tenglikni shakllantirish va ishsizlik darajasini kamaytirish vositasi sifatida ko'rilmoqda. Xususan, Respublikada mavjud 14 ta viloyatdan faqat uchta sanoat tarmoqlari YaHMning 20% dan ortiq qismini tashkil etmoqda, qolgan hududlar esa agrar yoki xomashyo eksportiga tayanmoqda.

Bu holat iqtisodiyotda strukturaviy nomutanosiblikni kuchaytiradi. Yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulot ishlab chiqarish ulushining pastligi, xizmatlar sektorining tor doiraga jamlangani va innovatsion faoliyatning markaziy shaharlar bilan cheklanganligi iqtisodiy tengsizlikni saqlab qolmoqda. Ayniqsa, resurslarga boy

bo‘lgan, lekin ishlab chiqarish quvvatlari cheklangan hududlarda diversifikatsiya muhim strategik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi global tahdidlar – pandemiyalar, logistik uzilishlar, energetika narxlaridagi beqarorlik va geosiyosiy tangliklar sharoitida diversifikatsiya iqtisodiy himoya vositasi sifatida o‘zini namoyon qilmoqda. Shu sababli hududlar darajasida iqtisodiy diversifikatsiyani ilmiy asoslangan tarzda chuqur tahlil qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb ilmiy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Metodologiya

Tadqiqot quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlar asosida olib borildi:

- **Makroiqtisodiy tahlil:** 2020–2024-yillar davomida O‘zbekiston Respublikasi hududlari bo‘yicha yalpi hududiy mahsulot (YaHM), eksport-import saldosi, sanoat ishlab chiqarishi hajmi va xizmatlar sohasining o‘shish dinamikasi statistik tahlil qilindi.
- **Ko‘rsatkichlar bilan diversifikatsiya bahosi:** Herfindahl–Hirschman indeksidan (HHI) tashqari, Tarmoqlararo Nisbiy Afzalliklar Indeksi (RCA) va Ish o‘rinlari ko‘rsatkichlari asosida baholash amalga oshirildi.
- **Sifatli kontent tahlili:** Hukumat qarorlari, prezident farmonlari, strategik rivojlanish dasturlari va xorijiy tajriba (JAR, Janubiy Koreya, Turkiya) asosida mintaqaviy diversifikatsiyaning ilmiy asoslari o‘rganildi.
- **Muqobil ssenariylar modellashtirildi:** “Agar diversifikatsiya amalga oshmasa” va “diversifikatsiya asosida rivojlanish” ssenariylari solishtirildi.

Natijalar

3.1. Hududiy iqtisodiyotda sektorlararo nomutanosiblik

2024-yil ma’lumotlariga ko‘ra, 7 ta viloyatda YaHM tarkibining 60% dan ortig‘i faqat ikki tarmoqqa – qishloq xo‘jaligi va savdo xizmatlariga to‘g‘ri keladi. Misol uchun:

- **Andijon viloyatida:** qishloq xo‘jaligi – 47%, xizmatlar – 35%.
- **Qashqadaryo viloyatida:** qishloq xo‘jaligi – 52%, sanoat – 18%, qolgan tarmoqlar – kam ulushli.
- **Navoiy viloyatida** esa nisbiy tarmoqli muvozanat mavjud bo‘lib, diversifikatsiya ko‘rsatkichi $HHI = 0,142$ (yuqori daraja) ni tashkil etadi.

Ish o‘rinlari va daromadlar tarkibida faollik

Diversifikatsiyalashgan hududlarda bandlik darajasi yuqori bo‘lib, xizmatlar sohasida (IT, turizm, logistika) bo‘lgan ish o‘rinlari ko‘paymoqda. Kam diversifikatsiyalashgan hududlarda esa mavsumiy bandlik, yashirin ishsizlik, past mehnat samaradorligi kuzatilmoqda.

Sanoat tarmoqlarining rolini kuchaytirish zarurati

Sanoat tarmoqlarining YaHMDagi ulushi 2024-yilda Farg‘ona vodiysi viloyatlarida 8–12% atrofida bo‘lsa, Toshkent viloyatida bu ko‘rsatkich 25% ni tashkil etmoqda. Yuqori texnologiyali ishlab chiqarish sohasi (farmatsevtika, elektrotexnika, mashinasozlik) faqat ayrim zonalarda jamlangan. Boshqa hududlarda bu salohiyat to‘liq ochilmagan.

Muhokama

Diversifikatsiyalashgan hududiy iqtisodiyotlar nafaqat barqaror iqtisodiy o‘shiga, balki ijtimoiy farovonlikka ham olib keladi. Bu ijtimoiy himoya, moliyaviy barqarorlik, bandlik darajasi va infratuzilma rivojlanishida seziladi. Diversifikatsiyaning asosiy muammolari quyidagilardan iborat:

- Resurslar haddan tashqari tor tarmoqlarda jamlanmoqda.
- Sanoat zonaları va klaster tizimi har bir viloyatda mavjud emas.
- Kichik biznes innovatsiyalarga kam jalb etilgan.
- Kredit-moliya infratuzilmasi yirik tarmoqlardan cheklangan.
- Kadrlar tayyorlashda amaliyotga mos kompetensiyalarning yo‘qligi.

Hududiy rivojlanishda monosektorli iqtisodiy modeldan ko‘ptarmoqli integratsion iqtisodiyotga o‘tish uchun kompleks, ilmiy asoslangan yondashuv talab etiladi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston hududlarining iqtisodiy salohiyati diversifikatsiyalash orqali yanada samarali rivojlanishi mumkin. Monotarmoqli iqtisodiyot uzoq muddatli barqarorlikni ta‘minlay olmaydi.

Ilmiy asoslangan takliflar:

1. **Hududiy iqtisodiy profil tuzish:** Har bir viloyatning tabiiy, infratuzilmaviy, kadr va innovatsion salohiyatidan kelib chiqib tarmoq ixtisoslashuvi aniqlansin.
2. **Diversifikatsiyaga yo‘naltirilgan soliq siyosati:** Rivojlanayotgan sohalar (sanoat, IT, turizm) uchun soliq imtiyozlari.
3. **Ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasi:** Hududiy OTM va texnoparklar hamkorligida innovatsion korxonalar tashkil etish.
4. **Bank sektorini hududiy strategiyaga integratsiyalash:** Moliyaviy xizmatlar mahalliy biznesga xizmat qiladigan darajada soddalashtirilsin.
5. **Transport-logistika infratuzilmasini diversifikatsiya asosida rejalashtirish:** Bozorlar bilan bog‘liqlikni oshirish uchun yangi yo‘nalishlar ochilsin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi (2024). “Hududiy iqtisodiy faoliyat ko‘rsatkichlari.”
2. Prezident Farmoni PF–60 (2022). “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi.”
3. Jahon banki (2023). “Uzbekistan: Structural Economic Transition.”
4. UNDP (2022). “Regional Diversification and Inclusive Growth: Policy Outlook.”
5. Sobirov M. (2023). “Hududiy ixtisoslashuv va sanoat klasterlari: O‘zbekiston tajribasi.” *Iqtisodiyot va Innovatsiyalar*, №4.

